

Čevljarna Ratitovec

Irena Prevc Hajdinjak

"Le čevlje sodi naj kopitar," je zapisal France Prešeren. V tem besedilu ne bi rada sodila, rada bi samo zapisala nekaj dejstev in pričevanj o čevljarstvu, nekdanj tako pomembni gospodarski dejavnosti, da imamo vrsto pregovorov in rekov, povezanih s to panogo. Le kdo ne pozna pomena fraz, kot so 'pobrati šila in kopita'; 'šuštarjeva žena in kovačeva kobila sta vedno bosí'; 'bosa je ta'; 'kje te pa čevlji žuli'.

Danes, ko imamo za vsako priložnost drugačno obuvalo, si težko predstavljamo, kaj je pomenil par čevljev pred sto leti. Ljudje so bili večinoma bosí, vsaj v poletnem času. Čevlji so bili pravo malo bogastvo. V družini je dobil nove čevlje le prvi otrok, drugi pa so jih ponosili za njim. Čevlje so po meri ročno izdelovali obrtniki čevljarji, "šuštarji" ali "šoštari", ki so hodili tudi po domovih v "štero", kjer so čevlje popravljali.

Tako je bilo tudi v Selški dolini. V času pred drugo svetovno vojno so se v naši dolini pod vplivom Janeza Evangelista Kreka ustanovljale zadruga: lesno-predelovalna, sodarska, leta 1938 pa tudi čevljarska. Ustanovil jo je Vinko Nastran, Šoštarjev, s Studenege, potem ko se je v Ljubljani izučil za čevljarskega mojstra. Učil se je pri čevljarskem strokovnjaku in učitelju Josipu Steinmanu in skupaj sta prišla na idejo o povezavi čevljarjev, ki so bili večinoma nenaпредni, neorganizirani in neizobraženi, v zadrugo, kjer bi skupaj lažje prišli do zaslužka.

Pri ustanavljanju zadruga sta imela težave pri prepričevanju čevljarjev, naj se vključijo v zadrugo, saj so bili do te novosti, ki bi omogočila napredek, strokovno izpopolnjevanje, boljšo kakovost in večji zaslužek, nezaupljivi. Po tedanji zakonodaji je bilo za ustanovitev zadruga potrebnih najmanj deset članov – čevljarskih mojstrov. Josip Steinman je omogočil nekaterim starejšim, izkušenim čevljarjem, da so opravili mojstrski izpit, in tako se je 25. 9. 1938 na občnem zboru v hiši Antonije in Ane Prevc na

Vinko Nastran, ki je bil rojen na Studenem 4. 4. 1913, skupaj s starši in dedom.

Studenem zbralo 15 mojstrov, ki so podpisali ustanovno listino zadruga in vpisali svoj poslovni delež, ki je znašal 1.000 din.

Ustanovitvena listina je vsebovala tudi ustanovitveno izjavo, ki se je glasila takole:

Podpisani, ki neomejeno razpolagamo s svojo imovino, izjavljamo, da hočemo ustanoviti gospodarsko zadrugo "Ratitovec" v Studenem pri Železnikih, zadrugo z omejenim jamstvom. Obenem izjavljamo, da vpišemo ono število poslovnih deležev, ki je navedeno poleg našega lastnega podpisa. Ta izjava služi obenem tudi kot pristopna izjava v smislu §39. zakona o gospodarskih zadrugah.

Listino so podpisali v naslednjem vrstnem redu:

- Vinko Nastran, Studeno 12,
- Franc Mesec, Selca 73,
- Miha Debeljak, Dolenja vas 12,
- Janez Pintar, st., Studeno 20,
- Janez Pintar, ml., Studeno 20,
- Anton Koblar, Železniki 78,
- Franc Kokalj, Golica 8,
- Leopold Pintar, Studeno 20,
- Valentin Pintar, Studeno 20,
- Janez Nastran, Studeno 12,
- Urban Nastran, Bukovščica 20,
- Janko Nastran, Studeno 12,
- Luka Megušar, Rudno 36
- Lovro Benedičič, Ševlje 8,
- Josip Steinman, Slomškova 7, Ljubljana.

Vinko Nastran v času nastajanja čevljarske zadruga Ratitovec.

Sprejeli so združna pravila in tako je bila zadruga formalno ustanovljena. Njen polni naslov je bil: Čevljarska produktivna zadruga "Ratitovec" v Studnem pri Železnikih, z. z. o. j. (zadruga z omejenim jamstvom). Izvolili so predsednika – Franca Mesca, v upravnem odboru sta bila poleg njega še Luka Megušar in Vinko Nastran. V nadzornem odboru so bili Lovro Benedičič, Josip Steinman in Franc Kokalj.

Upravni odbor je ustanovne listine in združna pravila predložil Okrožnemu in trgovskemu sodišču v Ljubljani, kjer je bila zadruga 18. 10. 1938 vpisana in registrirana. Iz sklepa o vpisu je razvidno, da je bil namen zadruge naslednji:

- pospeševanje gospodarskih koristi članov s skupnim poslovanjem v okviru zakona,
- kupovanje surovin, orodja in čevljarskih potrebščin,
- izdelovanje obutve v skupnih delavnicah,
- prodajanje vseh čevljarskih izdelkov,
- skrb za delovne prostore in strokovno izobraževanje članov.

Tako so imeli urejen status in delavce, niso pa imeli ustreznih prostorov, kjer bi lahko začeli z delom. Pričakovali so, da bodo dobili prostore Gospodarske zadruge na Češnjici, vendar se to ni zgodilo. Prostor jim je odstopila Antonija Prevc, neporočena teta Vinka Nastrana, ki mu je dala tudi stanovanje za njegovo mlado družino. Kljub temu, da so prostor preuredili, jim je Srezki inšpektorat dal uporabno dovoljenje le za deset let. V tem času pa si morajo najti ustrežnejše prostore.

Za začetek delovanja so določili 2. januar 1939. Vsi člani so preselili svoje stroje in orodje v hišo Antonije Prevc, kjer so imeli združno delavnico. Natančno so ocenili vrednost vloženih sredstev, orodja in modelov posameznih članov in jih knjižili v dobro. Kasneje so jih izplačevali glede na finančne možnosti. Delali so skupno in ob koncu tedna izračunali zaslužek, ki so si ga razdelili v enakih zneskih. Izplačilo je sledilo po štirinajstih dneh, tako da je zadrugi ostal enotedenski zaslužek, ki je bil skupaj z vpisnino in poslovnimi deleži prvo za-

družno obratno sredstvo. Januarja 1939 so zaprosili za odobritev odprtja tekočega računa pri Hranilnici in posojilnici na Češnjici. Ta je prošnji ugodila in jim odobrila kredit v višini 30.000 din in s tem je bilo zadrugi omogočeno nemoteno poslovanje in razširitev proizvodnje.

Vodja delavnice je bil Franc Mesec, Lopatovec, iz Selc, predsednik zadruge. Na začetku so se morali spopasti z govoricami, da so se združili samo zato, da bi brez konkurence prodajali izdelke in opravljali usluge. Med ljudmi je vladalo mnenje, da zadruga tako ali tako ne bo dolgo obstala, saj se bodo čevljarji skregali. Upravni odbor se je na te govorce odzval z razglasom, v katerem je poudaril pomen in namen zadruge. Najboljši odgovor pa je bil uspešen poslovni rezultat konec prvega leta delovanja, ko se je zadruga s kakovostnimi izdelki po primernih cenah že uveljavila na tržišču. Svoje izdelke, predvsem smučarske in delavske čevlje, so uspešno prodajali s pomočjo trgovine Ivana Wagnerja v Ljubljani. V prvem letu delovanja je zadruga ustvarila 28.000 din čistega dobička, v drugem letu pa že 38.000 din.

Zaradi obilice dela so že februarja 1939 zaposlili čevljarskega mojstra Josipa Pogačnika s Češnjice. Junija istega leta so imeli že prvega vajenca Jožeta Šmida, Kajžnega, s Studena. Naročila so kmalu presežala število izdelkov, čeprav so čevljarji delali z vso močjo. Vzrok za to so bili vpoklici članov na vojaške vaje. Tako so zaposlili več žensk. Mlajše so bile prešivalke, starejše pa so opravljale različna čevljarska dela. Starejši čevljarji so v glavnem delali manj zahtevna dela in opravljali usluge.

Po propadu Jugoslavije so se skoraj vsi delavci vrnili in nadaljevali s proizvodnjo. V času nemške okupacije so morali sprejeti nemška pravila in se registrirati po nemškem zakonu. Tako se je zadruga v medvojnih letih imenovala Schuch Produktiv Genossenschaft "Ratitovec", G. m. b. H. (družba z omejenim jamstvom). Nemška okupacijska oblast jim je zagotavljala naročila, surovine in vse potrebno za nemoteno proizvodnjo, vendar so zadržniki delali tudi za partizane. Čevljarji so smeli v tem času izdelovati čevlje samo za nemške grosiste in trгови-

Hoblar Anton

Razred 1
Tedenski prispevek

Leto in mesec	Plačano za teden					Po-smrtnina	Prispepnina in mesečni prispevki	Naročnina „Nada Moč“	Izdaki za podpore	2. V. odbitek	Opomba
	1.	2.	3.	4.	5.						
1899	13/11	4 pare	saudal	od	što.	38	37	4	šin	14	100
Januar	18/1	3 pare	saudal	od	što.	24	26	-	12	-	100
Febr.	-	1 par	tekstanepe	templana	9	4	3	-	skupaj	95	-
Marec	7/3	1 par	moških solov	in	moških solov	4	4	-	28	-	-
April	11/4	3 pare	saudal	što.	18, 19	3	13	-	-	24	šin 147
Maj	20/5	1 par	saudal	što.	52	4	12	-	4	12	Prispevanje 4. 11. 99
Junij	-	1 par	pete	in	1 par	saudal	što.	38	saudal	-	22
Julij	25/7	1 par	moških solov	in	moških solov	4	4	-	25	-	59
Avg.	27/8	razna	popravila	-	-	-	-	-	skupaj	šin	29
Sept.	23/9	razna	popravila	-	-	-	-	-	šin	43	Prispevanje 4. 11. 99
Okto.	1/10	2 para	nota	-	-	-	-	-	6	-	due 11. 11. 99
Nov.	7/11	2 para	moških solov	in	moških solov	4	4	-	28	-	-
Dec.	4/12	1 par	moških solov	in	popravila	skupaj	23	-	-	-	-
Skupaj	-	4 pare	solov	po	polovnik	-	-	-	10	4	189

19	7/3	1 par	solov	in	popravila	40	40	-	38	-	Prispevanje 4. 11. 99
Januar	8/1	1 par	moških solov	in	1 par	templana	4	13	37	-	due 18. 11. 99
Febr.	9/2	1 par	skupaj	solov	in	1 par	skupaj	skupaj	32	-	-
Marec	10/3	1 par	skupaj	popravila	-	-	-	-	30	-	-
April	11/4	1 par	skupaj	solov	in	solov	-	-	20	-	šin 147
Maj	14/5	2 para	skupaj	solov	in	solov	40	40	40	-	Prispevanje 4. 11. 99
Junij	-	1 par	popr	popr	in	popravila	-	-	23	-	due 25. 11. 99
Julij	13/7	1 par	solov	skupaj	in	popravila	-	-	24	-	-
Avg.	18/8	1 par	moških solov	in	skupaj	in	skupaj	skupaj	32	-	-
Sept.	-	1 par	templana	in	popravila	in	popravila	in	12	-	šin 1301
Okto.	20/9	1 par	skupaj	popr	in	1 par	pete	in	10	-	Prispevanje 4. 11. 99
Nov.	22/10	2 para	skupaj	solov	in	4	20	-	40	-	due 1. 11. 99
Dec.	-	1 par	moških solov	in	skupaj	in	skupaj	in	25	-	-
Skupaj	27/12	2 para	skupaj	solov	in	4	20	-	60	-	-
	28/12	1 par	saudal	in	skupaj	in	skupaj	in	30	-	šin 165

Dve strani iz predvojnega delovodnika

Dve strani iz predvojnega delovodnika (Naše poti, letnik XIX, št. 1).

16

Kalkulacija

za 1 par moških, polavskih čevljev iz kramine št. 40-46

<u>Gorje usnje:</u>			
32 dm ² kramine	2	3,30	105,60
15 m platno	"	38,-	3,80
			109,40
<u>Sprodaje usnje:</u>			
45 kupa	2	10,8-	62,10
50 vratu	"	110-	60,50
30 skrajnine	"	10-	21,-
			143,60
<u>Potrebnine:</u>			
nilance, preja, nitovi, podrečja			32,38
<u>Stroški izdelave:</u>			
pridrivanje (2)	25	min	6,50
tanjšanje prava	10	"	2,50
režiranje strojno	40	"	8,-
oleranje pincic in nitov	5	"	1,-
šivanje a. preta prava	10	"	10,-
prava, sprod. usnja	15	"	3,75
promeniška dela	360	"	72,-
strunjanje in odnosi. izdel.	30	"	6,-
			109,75
			395,13
50% režijski od mede			54,87
			450,-
10% slabicah			45,-
<u>Cena za 1 par</u>			<u>495,-</u>

V Studencem, dne 18. decembra 1946.

Sestavil/a

Frustrova

Wesce

Kalkulacija potrjena od šministrstva za
trgovino in preskrbo z dne 18. decembra 1946
pod V. št. 1565/1.

ne. Največ čevljev so prodali Firmi za razpečevanje čevljev v Mariboru, sodelovali pa so tudi z Obrtno zbornico v Celovcu. Poslovali so z dobičkom, ki se je v letu 1943 zmanjšal zaradi odhoda nekaterih članov zadruge v partizane.

V tem času je v Studenski grapi delovala partizanska čevljarna, in sicer najprej v Jeralovi "ta visoki" senožeti. Ko so bili izdani, so prišli Nemci s psom, vendar jih je Joškov ata, Polde Pintar, posvaril, da so se pravočasno premaknili. Preselili so se v Doline, kjer so bili med drugim tudi Janko Nastran, Šoštarjev, Tone in Polde Pintar, Joškova, vsi s Studena, in Lojze Nastran, Vrbanov, z Bukovščice. Ko jim je Vinko Nastran v zadrugi preskrbel material, jim ga je Janče Prevc odpeljal v gozd s košem za gnoj. Sledi so zabrisali tako, da so kmetje vozili les. Če so prišli Nemci, so zvečer v Joškovem znamenju prižgali luč, čez dan pa so v Jeralovem kozolcu sušili rjuhe.

Zaradi očitne podpore zadruge partizanom so Nemci leta 1944 izpraznili vse trgovine in skladišča v Selški dolini, zaprli dolino in onemogočili njeno

oskrbo. Iz čevljarne Ratitovec so partizani v noči s 13. na 14. april odpeljali vso zalogo, ki je obsegala 300 parov čevljev. Ostalo je samo nekaj nedodelanih čevljev. Zaradi vsesplošnega pomanjkanja so morali delo v delavnici povsem ukiniti.

Delo so nadaljevali po osvoboditvi. Že ob koncu leta 1945 so dobili naročilo za 350 delavskih čevljev. Pri Gospodarski banki so dobili posojilo, s katerim so širili proizvodnjo. Zaposlili so tudi nekaj novih delavcev in vajencev. Eden od njih, Janez Nastran, Štihlnov, s Studena, ki je začel delati v delavnici leta 1946, se spominja, da so bili v kleti skladišče usnja in delavnice s čevljarskimi delovnimi mizami, "ponki", okrog katerih je bilo po šest čevljarskih stolov. Ko je bilo vreme lepo, so proizvodnjo preselili na vrt pred hišo in tako varčevali z lučjo. Imeli so samo eno "fleks mašino", na kateri je delal Martin Krek. Za popravila je skrbel Tine Pintar, Joškov, s Studena. Čevlje so šivali na roke in jih ročno zbili skupaj. Janez Nastran pravi, da mu je od napornega fizičnega dela, zabijanja "cvekov" s kladivom, odstopila kita.

Čevljarji so v lepem vremenu delali zunaj pred delavnico, pogosto so ob delu tudi prepevali, na levi sedijo Stane Habjan (Kovskarjev), Vinko Pčafjar (Brinarjev), Polde Pintar (Joškov), na desni Martin Krek, Jože Šmid (Kajžn) in Lovro Rant. Foto: arhiv Janeza Nastrana

Vsak par čevljev je dobil kontrolno številko podjetja oziroma zadruga. Čevljarna Ratitovec je imela številko 43. Ko je bil leta 1951 v vojski v Prokuplju v Srbiji, je po tej številki spoznal, da je dobil vojaške čevlje, narejene v domači zadrugi. Njegova žena Katka pa ne bo pozabila, da ji je Janez izdelal njene prve copate. In ne le to – tudi poročne čevlje za oba je izdelal sam. Seveda po "šihu", tako kot tudi mnogi drugi čevljarji.

Prešivalke in urezovalke pa so delale v nadstropju, v prostorih bivše trgovine in v prizidku, ki so ga zaradi povečanega obsega dela morali dozidati. Med prvimi so bile Pavlina Benedik, por. Nastran, Francka Gartner, por. Mohorič, Ema Dessardo, Milka Nastran, por. Hudolin. Pavlina Nastran se spominja mnogih čevljarskih izrazov, ki seveda ne sodijo v Slovar slovenskega knjižnega jezika, vendar pričajo o tistih časih:

- *herihteraj*: delavnica,
- *pucmašina*: stroj za brušenje podplatov,
- *zapigati*: zarobiti stanjšano usnje,

- *pošerpati*: stanjšati,
- *riscement*: lepilo,
- *obertal*: zgornji del čevlja,
- *urbas*: sprednji del,
- *lothajzen*: prebijač,
- *kneftra*: usnjen pas,
- *cvikarce*: klešče.

Leta 1946 se je zadruga vključila v Konzorcij čevljarjev v Kranju in v območno zadrugo Blegoš. Kmalu so dobili naročilo za tisoč parov rudarskih čevljev. Proizvodnja se je močno povečala, ko so začeli sodelovati s podjetjem Obutev iz Kranja, saj so komaj dohajali naročila. V letih 1948 in 1949 so zaposlili 16 vajencev in precej žensk v prešivalnico. Čevljarji so postali v stanovanjski hiši, kjer so živeli Antonija in Ana Prevc ter Vinko Nastran z družino in ki je imela zgoraj prikojevalnico in prešivalnico, spodaj pa delavnice in skladišče, utesnjeni.

Začeli so razmišljati o zgraditvi popolnoma novih, sodobnih proizvodnih prostorov. Pri iskanju

Kratek odmor so 12. avgusta 1948 izkoristili za slikanje: Lovro Benedičič (Bitencov, iz Ševelj), Francka Gartner, por. Mohorič, Pavlina Benedik, por. Nastran, Janko Nastran (Šoštarjev), Ema Dessardo, Milka Nastran, por. Hudolin, Janez Hudolin (Lukov). Foto: arhiv Pavline Nastran

V prešivalnici, ki je kmalu postala pretesna.
Foto: arhiv Pavline Nastran

zemljišča so naleteli na precej težav, saj jim nihče v bližini delavnice ni bil pripravljen prodati zemlje. Tako so zaprosili za dodelitev zemlje v zazidalne namene iz agrarnega sklada poleg zadružnega doma na Češnjici. Končno so dobili tudi dovoljenje za gradnjo. Projekt delavnic in poslovnih prostorov je izdelal Miha Kurnik iz Trziča.

Z lastnimi sredstvi so leta 1952 udarniško uredili gradbišče, zabetonirali temelje in naredili prvo ploščo. Delo v delavnici je med gradnjo potekalo nemoteno. Ustanovili so zadružno knjižnico s strokovno in poljubno literaturo, se udeleževali tekmovanj in sejmov, bili so na Velesejmu v Zagrebu, na Razstavi lokalnih obrti v Ljubljani, Okrajni razstavi obrti v Kranju, sodelovali so z Gorenjskim sejmom. Delavci so organizirali praznovanja prvega maja. Pavlina Nastran se spominja veselice za prvi maj 1947 v cvetočem Johanovem vrtu, kamor so na vozu pripeljali poleg čevljarjev in godcev s harmoniko celo čevljarske "ponke". Poleti so šli na izlet na slovensko

obalo in v Opatijo. Kupili so radio in dali montirati zvočnike v delavnici.

Leto 1953 pa je prineslo krizo. Likvidirali so podjetje Obutev, kar je Čevljarno Ratitovec zelo prizadelo, saj so celotno proizvodnjo prodali preko njih. Kupci tako njihovega imena niso niti poznali. Zaradi krize je bila kupna moč prebivalstva zelo nizka in tako se je nenadoma zelo povečala zaloga. Tako so morali cene izdelkov zelo znižati, kar je pripeljalo do velike izgube. Precej delavcev so zaradi pomanjkanja dela poslali na prisilni dopust. Tudi dela na novogradnji so obstala, predvsem zaradi pomanjkanja cementa in drugega gradbenega materiala.

Naslednje leto so si opomogli in nabavili kar nekaj strojev, ki so posodobili proizvodnjo, in podjetje je spet postalo konkurenčno. Kupili so stroj za fleksi izdelavo (šivanje) podplatov, posnemalni stroj in stroj za rezanje okvirov. Začeli so sodelovati z Okrajno nabavno-prodajno zadrugo Gorenjka, s čevljarsko industrijo v Žireh, dobili so naročilo JLA

Kolektiv se je močno povečal (1948/49).

Zadnja vrsta: Jože Šmid, Stanko Habjan, Vinko Rant, Janez Pintar, Tone Benedik, Tone Rejc.

Predzadnja vrsta: Tine Pintar, Janez Tomažin, Tone Demšar, Tone Habjan, Lojze Čufer, Polde Pintar, Filip Bernik, Lojze Benedičič, Vinko Pfajfar, Jože Mohorič, Martin Krek.

Druga vrsta: Matevž Kosec, Janez Pintar (Joškov ata), Janko Nastran, Francka Gartner, Pavlina Benedik, Vinko Nastran, Lovro Rant, Ema Dessardo, Milka Nastran, Lovro Benedičič, Janez Hudolin, Janez Nastran (Šoštarijev ata).

Prva vrsta: Franc Božič, Janez Nastran, Jože Kokalj, Monika Šturm, Andrej Kavčič, Janez Demšar, Franjo Megušar.

Foto: arhiv Pavline Nastran

Družina Vinka Nastrana v drugi polovici petdesetih let, slikana prav tako na vrtu pred čevljarsko delavnico. Zada stojita hčerki Neža in Štefka, sedijo pa sin Vinko, Breda, žena Štefanka, oče Vinko, Zinka in Marija. Foto: Šturm

in začeli ponovno delati po naročilu. Zaradi novih predpisov in zakona o samoupravljanju se je zadruga preimenovala v Čevljarsko obrtno zadrugo Ratitovec in dobila je status podjetja družbenega sektorja. Kolektiv, ki je imel 41 članov, je volil 15-članski delavski svet in 7-članski upravni odbor po načelih delavskega samoupravljanja, direktor pa je bil še naprej Vinko Nastran. Sam namen poslovanja se ni spremenil.

V letu 1958 so sprejeli sklep in se osamosvojili, in tako nastopali na trgu brez posrednikov. Zaposlili so trgovskega potnika Antona Jazbeca iz Sebenj pri Tržiču, ki je skrbel za promocijo in prodajo na terenu. Tega leta so dobili kredit in v enem letu dokončali zgradbo in se vselili. Seveda je bila ob otvoritvi veselica ob zvokih harmonike Jožeta Mohoriča in klarineta Janka Nastrana. Stavba je imela dva vhoda: enega v čevljarno, drugega v prostore, v katere so se vselili

ŠOLA ZA VODILNI KADER V OBRTI
PRI OBRTHI ZBORNICI LR SLOVENIJE

St. 15. Kranj, dne 28. 4. 1960

Takse prosto po čl. 23, točka 3f zakona o upravnih taksah

IZPRIČEVALO
Nastran Vinko

rojen dne 4. 4. 1915. v (na) Studeno
okraj Kranj Ljudska republika Slovenija
je dne 27. 4. 1960. opravil pred izpitno komisijo te
šole zaključni izpit z (s) odlično oceno

Sekretar
Občne zbornice LRS
(Podružnica OBNA)

Upravitelj šole:
(Kalan Urh)

Predsednik
Obrtno zbornice LRS
(Novak Ivan - Ožka)

To 3009 08

Spričevalo Vinka Nastrana iz leta 1960, ko je opravil zaključni izpit v Šoli za vodilni kader v obrti. Foto: arhiv Štefke Lavtar

krojčaji zadruga Tabor iz Selc, ki pa so se kmalu skregali in prenehali s skupnim delom. V decembru 1959 so tudi uradno spremenili sedež podjetja, obenem pa so izpustili izraz zadruga in se poimenovali Obrtno podjetje Čevljarna "Ratitovec" Češnjica p. Železniki.

Poslovali so vedno boljše in imeli odjemalce po vsej Jugoslaviji, vendar so se v šestdesetih letih že začeli spopadati s pomanjkanjem delovne sile. Če so bili delavci čevljarne v prvih letih po drugi sve-

tovni vojni s plačami zadovoljni, so bile le-te v tem času precej nizke. Leta 1961 so odprli tudi prodajalno obutve, usnja in drugih potrebščin, ki jo je vodil Jože Pogačnik. V naslednjih letih so imeli težave s pomanjkanjem denarnih sredstev in nabavo materiala. Stroške so zmanjšali s tem, da so delno reorganizirali proizvodnjo in zmanjšali število artiklov z 90 na 45. Leta 1966 se je dolgoletni direktor Vinko Nastran upokojil in nasledil ga je inž. Alojz Čufer.

Pogled na pridne roke delavk na tekočem traku v čevljarni. Foto: Tone Mlakar

Pod novim vodstvom je prišlo do sprememb: kupili so tekoči trak in nekaj strojev in tako posodobili proizvodnjo, začeli so štipendirati in učiti vajence, dijake in študente, v prodajalni pa so začeli prodajati usnjeno galanterijo. Sodelovali so z Alpino, ki je odkupila tretjino njihovih izdelkov. Plače so kljub visokim normam ostajale nizke, zato jih je pestilo pomanjkanje delovne sile. V Selški dolini je bilo na voljo veliko boljše plačanih delovnih mest in tako so delavci odhajali drugam. Leta 1971 ni bilo na razpis za vajence čevljarjev nobenega odziva. V tem času so imeli povprečno zaposlenih 87 delavcev. Zaposlili so novega komercialista za področje BIH, Hrvaške in Slovenije. V skladu z zakonodajo so se preimenovali v Obrtno podjetje Čevljarna "Ratitovec" s p. o. (s popolno odgovornostjo), Železniki, Češnjica 37, delovna organizacija brez TOZD (temeljnih organizacij združenega dela). Registrirani so bili za izdelavo in prodajo vseh vrst čevljev in copat ter za prodajo domačih in tujih izdelkov, čevljarskih potrebščin, usnjene galanterije in nogavic v lastni prodajalni. Včlanili so se v samoupravno Združenje usnjarsko

predelovalne industrije s sedežem v Peku, Tržič.

Leto 1980 je prineslo stabilizacijo in velike podražitve in še poslabšalo položaj delovne organizacije. Poslovanje z menicami in pomanjkanje kreditov za obratna sredstva je povzročilo velike težave, ki so jih reševali na škodo poslovnega uspeha. Plače delavcev so bile celo nekaj višje kot v sorodnih panogah, vendar je število zaposlenih kljub temu padlo na 77. Razmere na trgu so bile zelo nestabilne in nepredvidljive, imeli so težave pri nabavi surovin, ki so se v enem letu podražile tudi za sto odstotkov, bile so neakovostne, usnje je pokalo, zamrznili so cene končnih izdelkov. Reprodukcijskega materiala niso mogli uvoziti, če niso izvažali. Leta 1983 so tako izvozili 1.470 parov planinskih čevljev in si zagotovili surovine iz uvoza. Naslednje leto so izvozili 4.611 parov čevljev v Zvezno republiko Nemčijo, vendar so si s tem pridelali ogromno izgubo zaradi nizke cene in nepredvidenih dodatnih del in stroškov. Po tej izkušnji je delavski svet sklenil ukiniti izvažanje izdelkov.

Leta 1984 so prvič po otvoritvi stavbe poskrbeli za njeno obnovo. Obnovili so tlake, elektriko, toplo-

Družilo jih je delo, veselje in prijateljstvo. Spredaj sedijo: Jela Grgić, Milka Grgić, Damjana Gartner, Branka Lotrič, zadaj stojijo: Mara Pejić, Milka Čemažar, Ivanka Jeram, Anica Bešter, Irena Gartner, Francka Benedik. Foto: arhiv Ivanke Jeram

tno izolacijo, prepleskali so okna, vrata, stene, izdelali so požarne stopnice, uredili podstrešje, obnovili tekoči trak montaže, šivalnice in telefonsko napeljavo. Tehnološko so preuredili delovne prostore in stroje in zagotovili možnost za nove zaposlitve.

Naslednje leto so obogatili ponudbo v svoji trgovini še s pleteninami (Almira) in drugimi tekstilnimi izdelki. Inž. Alojz Čufer se je upokojil 15. 4. 1987, bil pa je imenovan za vršilca dolžnosti še za šest mesecev. 25. 6. istega leta pa se je kolektivu predstavil novi direktor, ki je prišel iz Jelovice, in Čevljarno Ratitovec je prevzel Matjaž Tičar, ki se je zavzelo lotil nove funkcije. V proizvodnji so se v zadnjem desetletju delovanja spopadali z mnogimi težavami: s slabo kakovostjo in pomanjkanjem repromaterialov, z rastjo cen, s padanjem standarda, z divjanjem inflacije, z negotovimi razmerami na tržišču. Izdelovali so planinsko, delovno in lahko obutev. Ko sem pred dnevi spoznala gospo iz okolice Celja, mi je povedala, da ima doma enkratne planinske čevlje, ki so stari več kot trideset let in ji še vedno zvesto služijo – narejeni pa so bili v Čevljarni Ratitovec v

Železnikih. Torej so kljub težavam z usnjem dosegali visoko kakovost, vendar to ni bilo dovolj.

V letih od 1988. do 1992. so finančno dokaj uspešno gospodarili. V letu 1991 so bili v primerjavi z drugimi podjetji v dolini najuspešnejši. Z razpadom Jugoslavije so izgubili velik del trga, hkrati pa jih je prizadela izguba naročil za teritorialno obrambo in policijo. In tako so naslednje leto dosegli le 63,2 odstotka plana proizvodnje gotove obutve in dosegli izgubo več kot 48.000.000,00 SIT. V zadnjem zapisniku s 7. seje DS sindikata 16. 12. 1992 lahko preberemo Tičarjevo oceno, da so deset mesecev dokaj dobro poslovali. Nastopil je problem s Hrvaško zaradi menjave SIT v HRD, MORS je prepolovil naročilo. Največja težava pa je bilo sodelovanje z Italijani (Assolo), ki so zahtevali, da naredijo na dan 400 parov obutve, kar pa se z obstoječo tehnologijo ni dalo. Za zamudo pri dobavi pa so plačevali visoke penale. Trgovina ni dobivala blaga za prodajo zaradi neplačanih računov. Zato so sprejeli sanacijski program, ki žal ni prinesel rešitve za podjetje. Ko je direktor Tičar leta 1994 podjetje zapustil, je za pol leta postal v.

Sindikata Čevljarne Ratitovec je bil zelo dejaven in je organiziral številne izlete. Na sliki so na izletu na morje v prvi vrsti: Mojca Čufer, Albinca Debeljak, Mira Leben, Milojka Nastran, Dragica Bašelj, Franc Pintar, Mici Čenčič, Vinko Pfaifar in šofer Jaka Tolar; v drugi vrsti pa Irena Habjan, Milka Grgič, Minka Ažbe, Tone Pintar, Jure Grgič, Matija Megušar, Stanka Virant, Minka Kalan, Minka Oter. Foto: arhiv Ivanke Jeram

d. Franc Benedičič, ki je prišel v Čevljarno Ratitovec kot mlad fantič 5. 9. 1949 in se tri leta učil za čevljarja. Leta 1959, po odsluženem vojaškem roku, je eno leto preživel v Mariboru, kjer je dokončal tehnično šolo. Leta 1963 je postal mojster v šivalnici, nato modelir, nazadnje še obratovodja. Spominja se, da so jim pri nabavi materiala pomagali v Alpini. Ko se je konec leta 1994 upokojil, se je reševanja podjetja lotil še Alojz Bogataj, gospodarstvenik iz Škofje Loke, vendar je leta 1996 šla Čevljarna Ratitovec v stečaj, delavci pa na Zavod za zaposlovanje in na srečo je večina dobila zaposlitev v drugih podjetjih v dolini.

Za stečajnega upravitelja je bil imenovan Veljko Jan, odvetnik iz Škofje Loke. Stavbo in stroje so prodali, dolgove poplačali, delavci pa niso dobili nič. Čez pol leta je prevzel manjši del delavnice Iztok Čuk iz Ljubljane in zaposlil 15 čevljarjev, vendar je po osmih letih prenehal z dejavnostjo. Takrat je odprl podjetje samostojni podjetnik Juro Grgič, ki ga je po štirih letih preoblikoval v Safesteps, d. o. o. Ukvarjajo se z izdelavo delovnih čevljev, vložkov za čevlje, s popravili in tudi s prodajo čevljev. To družinsko podjetje, ki zaposluje tri delavce, deluje v stavbi bivše Čevljarne Ratitovec in spominja na čase, ko je čevljarstvo v naši dolini dajalo kruh mnogim družinam.

Člani planinske sekcije z družinskimi člani na Triglavu leta 1988. Foto: arhiv Ivanke Jeram

Kolektiv Čevljarne Ratitovec je imel svojo planinsko sekcijo, s katero so osvojili mnogo vrhov. Na sliki so na Montažu v Italiji v prvi vrsti Minka Oter, Milka Čemažar, Jolanda Pintar, Matjaž Tičar in njegov kolega, zadaj pa stojijo Mici Čenčič, Ivanka Jeram in Stane Habjan. Foto: arhiv Ivanke Jeram

Napis pred vhomom v prodajalno, v kateri so včasih izdelovali tudi čevlje po meri in nudili razna popravila. Foto: Andrej Bogataj

Stavba Čevljarne Ratitovec leta 1996, ko je zaprla svoja vrata. Foto: arhiv Majde Frakelj

Viri:

Ljubo Bradeško, inž. Alojz Čufer, *Ustanovitev in razvoj Čevljarne "Ratitovec" na Češnjici*, Zbornik Selška dolina v preteklosti in sedanjosti (1973).

Barbara Pešak Mikec, *Razvoj čevljarne Ratitovec v Železnikih*, Loški razgledi 44.

Pionirska revija Naše poti, letnik XIX, številka 1, leto 1988/89 (tematska številka, posvečena 50-letnici Čevljarne Ratitovec).

Informatorji:

Pavlina Nastran.

Janez in Katka Nastran.

Majda Frakelj.

Franc Pintar.

Štefka Lavtar.

Janez in Marjana Pintar.

Minka Oter.

Franc Benedičič.

Ivanka Jeram.